Var Ernst Jünger antisemit?
NYE MATERIALER OM ET PENIBELT SPØRGSMÅL

Af
Adam Paulsen

Interessen for den tyske Pour le Mérite-dekorerede officer og forfatter Ernst Jünger (1895-1998) har i det seneste tiår været betydelig i både Tyskland og udlandet, og det er ingen let sag at holde sig blot nogenlunde ajour med forskningslitteraturen og de mange brevvekslinger og kommenterede tekstudgaver, der oversvømmer markedet.[1] Mange af udgivelserne kredser ikke overraskende stadig om Jüngers politiske og militære biografi i perioden 1914-45, hvis eksplosive blanding af æsteticisme, bellicisme og politisk radikalisme fortsat virker anstødelig på mange, om end det generelle indtryk er, at der ikke kæmpes lige så indædt om person og værk som før. For knap 20 siden kunne en fremtrædende Jünger-forsker skrive, at den, der beskæftiger sig med Jünger, „med god grund" befinder sig „i defensiven".[2] Fænomenet Jünger udgjorde åbenbart et så mineret felt, at spørgsmålet om, hvordan man „markerer distance til sin genstand", forekom særlig påkrævet ved netop denne forfatter.[3] Sådan er det ikke længere. Den tidslige afstand er omsider begyndt at sætte sit præg på omgangen med Jünger, der frem til årtusindskiftet ofte fungerede som historiepolitisk katalysator for tyskernes forhold til deres nationale traumer.[4]

Et af de spørgsmål, der jævnligt er blevet rejst, men så godt som altid er druknet i beskyldninger og polemik og af samme grund ikke har kastet særlig mange brugbare erkendelser af sig, knytter sig til Jüngers syn på nazisternes racepolitik og antisemitisme: Hvordan stillede

1 Jf. Nicolai Riedel: *Ernst Jünger-Bibliographie*, Stuttgart/Weimar 2016. For perioden 2016-19, se samme forfatter: „Internationale Ernst-Jünger-Bibliographie 2016-2019", *Jünger-Debatte*, 3 (2020), s. 235-71.

2 „Wer sich mit Jünger beschäftigt, befindet sich daher mit gutem Grund in der Defensive" (Steffen Martus: *Ernst Jünger*, Stuttgart/Weimar 2001, s. 2).

3 „[Die Auseinandersetzung mit Werk und Person] steht vor der Frage, wie sie die Distanz zu ihrem Gegenstand markiert" (smst.).

4 Se hertil senest Niels Penke: *Jünger und die Folgen*, Stuttgart/Weimar 2018. For en dansk gennemgang af receptionshistorien, se Anders Ehlers Dam & Adam Paulsen: „Indledning", A.E. Dam og A. Paulsen (red.): *Soldat, arbejder, anark. Ernst Jüngers forfatterskab*, København 2017, s. 9-34.

han sig til „jødespørgsmålet", og er der belæg for at kalde ham antisemit? Som læsere af *Historisk Tidsskrift* måske vil huske, var det emnet for en artikel, der for nogle år siden blev bragt i dette tidsskrift.[5] I mellemtiden er der udkommet en fyldig artikelsamling om samme emne og en yderst interessant brevveksling, der gør det relevant at kaste endnu et blik på spørgsmålet. Hvad siger disse nye materialer og kilder om sagen, og giver de anledning til revurderinger?

Fra nationalrevolutionær indpisker til modstandsmand

Artikelsamlingen er et temanummer af årsskriftet *Jünger-Debatte*, der udgives af Ernst und Friedrich Georg Jünger Gesellschaft og under overskriften „Ernst Jünger und das Judentum" bringer en håndfuld artikler og nogle hidtil upåagtede materialer om emnet.[6] Hertil kan kun siges: bedre sent end aldrig. Udgiverne indleder ganske vist med at hævde, at Jünger-fortolkere „oftere" har beskæftiget sig med „hans forhold til jøder og jødedommen",[7] men det er som sagt en sandhed med modifikationer og modsiges da også allerede i de første linjer af Helmuth Kiesels oversigtsartikel, der indleder nummeret. Kiesel, der som hovedudgiver af både flere brevvekslinger, adskillige tekstkritiske udgaver og en af standardbiografierne om Jünger utvivlsomt er en af de bedste kendere af forfatterskabet, slår nemlig straks fast, at hans bidrag blot skal forstås som en foreløbig overflyvning af et i sin helhed stadig uudforsket landområde, der „her og der sikkert vil have behov for supplerende bemærkninger og præciseringer".[8]

Den første halvdel af Kiesels biografisk anlagte oversigt er først og fremmest interessant, fordi udbyttet er så magert. Kiesel støvsuger værket for referencer til jødisk kultur og religion, til jødiske venner og skolekammerater, medstuderende, ortodokse såvel som assimilerede og døbte, antisemitiske klicheer og stereotyper etc., men han finder stort set intet. Der er nogle få erindringer i dagbøgerne, bl.a. om den berømte religionshistoriker og -filosof Gerschom Scholems bror, Werner Scholem, som Jünger i en kort periode gik i gymnasiet med i Hannover, og nogle bemærkninger fra 1. Verdenskrig, hvori han udtryk-

5 Jf. Adam Paulsen: „Ernst Jünger, antisemitismen og 1920'ernes 'nye' nationalisme", *Historisk Tidsskrift*, 115/2 (2015), s. 371-404.

6 *Jünger-Debatte*, 1/2017 (= Ernst Jünger und das Judentum), udg. af Thomas Bantle, Alexander Pschera & Detlev Schöttker, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 2017.

7 „[Die Interpreten Ernst Jüngers] haben sich häufiger mit seinem Verhältnis zu Juden und zum Judentum beschäftigt" ("Vorwort", s. 7).

8 „[vorläufige Ergebnisse], die sicher an der einen oder anderen Stelle der Ergänzung und Präzisierung bedürfen" (H. Kiesel: „Ernst Jüngers Verhältnis zu Juden und zum Judentum", s. 9).

ker sympati for en „børnelæge, reservist og intelligent jøde“.[9] Jovist, ret beset er det potentielt diskriminerende og antisemitisk at omtale en tysk medborger med henvisning til både hans „jødiskhed“ og hans „intelligens“, men det er på den anden side ikke meget inkriminerende og kan vel passere som en mild og meget tidstypisk stereotyp. Mere påfaldende er i virkeligheden alt det, der ikke omtales. Eksempelvis indeholder krigsdagbøgerne fra 1. Verdenskrig ikke én henvisning til jødiske soldater, og den skandaløse jødetælling, som rigsledelsen – efter pres fra antisemitiske interesseforbund – iværksatte i oktober 1916 med henblik på at fastslå, hvorvidt en uforholdsmæssig stor del af de værnepligtige tyske jøder unddrog sig militærtjenesten, nævnes ikke med så meget som et ord.[10]

I anden halvdel, der omhandler Weimarrepublikken, hvor Jünger i en længere periode fra begyndelsen af 1920'erne til omkring 1930 tilhørte den yderste revolutionære højrefløj, for hvem nazisterne blot var en forsamling forskræmte småborgere, er der i sagens natur mere at hente. Kiesel henviser først til nogle af Jüngers jødiske bekendtskaber, heriblandt forfatterne Arnolt Bronnen og Valeriu Marcu, men koncentrerer sig i hovedsagen om de få politiske tekster fra perioden, hvor Jünger som bannerfører for den „nye nationalisme“ behandler „jødespørgsmålet“. For læsere af føromtalte artikel i *Historisk Tidsskrift* indeholder denne del ikke noget nyt. Kiesel argumenterer for, at den mest udførlige og grumme af disse tekster, *Über Nationalismus und Judenfrage* (1930), utvivlsomt er antisemitisk i sin stereotypiserende omtale af „jøden“ i kollektiv singularis, men at den trods sine uhyrlige påstande om „civilisationsjøden“ som en trussel mod „tyskheden“ samtidig lægger afstand til tidens racediskurs og biologiske antisemitisme.[11]

Desværre stopper Kiesels undersøgelse med gennemgangen af disse artikler, og man bliver således ikke klogere på Jüngers forhold til jøder og jødedommen efter Hitlers magtovertagelse, som ellers må siges at være temmelig relevant. Mærkeligt nok er det ikke et fravalg, der motiveres på anden måde end med en henvisning til, at et igangværende forskningsprojekt om Jüngers dagbøger fra 2. Verdenskrig måske vil give et svar.[12]

Da omtalte forskningsprojekt i mellemtiden er afsluttet og offentliggjort, kan det være relevant at kaste et blik på resultaterne, inden vi fortsætter med gennemgangen af temanummeret. Det drejer sig om

9 „als Kinderarzt, Reservist und intelligenter Jude“ (smst., s. 14).

10 Se hertil Jacob Rosenthal: *„Die Ehre des jüdischen Soldaten“. Die Judenzählung im Ersten Weltkrieg und ihre Folgen*, Frankfurt am Main 2007.

11 Kiesel, anf. værk, s. 19.

12 Smst., s. 22.

en dissertation (ph.d.-afhandling) ved Joana van de Löcht, der sammenholder Jüngers håndskrevne manuskripter og forarbejder med de publicerede dagbøger fra perioden 1939-58.[13] Hvad siger tekstgenesen om Jüngers „diaristiske" teori og praksis, er der nogen systematik i udeladelser, tilføjelser og øvrige ændringer? Löcht er derfor ikke specielt interesseret i omtalen af jøder eller holocaust, men det indgår som et selvstændigt tema i den del af afhandlingen, der behandler udeladelser i beskrivelserne af krigen og dens følger. Her er det generelle indtryk, at Jünger enten helt udelader eller forkorter optegnelser, der er uforenelige med hans (dagbogs)poetik, herunder den æstetisering af skrækken, han er berømt og berygtet for.[14] Når optegnelser om nazisternes jødeforfølgelser – hvad enten det drejer sig om andenhåndsberetninger eller gengivelser af selvoplevet stof – ikke er medtaget i den trykte udgave af dagbøgerne, kan man således ikke heraf udlede, at det er gjort for at dække over forbrydelserne. Tværtimod handler det i de fleste tilfælde om optegnelser, hvis indhold bød ham så meget imod, at han enten slet ikke ønskede at offentliggøre dem eller kun i en almen, inddampet, abstraheret form. Noget tilsvarende gør sig gældende for optegnelser om andre former for krigsforbrydelser som f.eks. voldtægter, men også hungersnød, kannibalisme m.m. Endelig – og mest interessant i vores sammenhæng – peger Löcht på en type ændringer, udeladelser eller tilføjelser i passager, som kunne insinuere en mere konkret viden om forbrydelser og dermed skabe problemer for forfatteren, der frem til 1949, hvor dagbøgerne udkom, havde været underlagt publikationsforbud og fortsat blev betragtet som „belastet".[15] Et eksempel er en vigtig optegnelse fra Kaukasus, dateret 31. december 1942. Jünger gengiver her en beretning fra stabskvarteret, der i det håndskrevne manuskript lyder som følger: „Der blev også igen talt om giftgastunnellerne, som tog fyldt med jøder køres ind i". I den publicerede version har han tilføjet: „Det er rygter, og jeg noterer dem som sådanne; men sikkert er det, at der finder myrderier sted i enormt omfang".[16] Samlet set synes ændringer som denne

13 Joana van de Löcht: *Aufzeichnungen aus dem Malstrom: Die Genese der 'Strahlungen' aus Ernst Jüngers privaten Tagebüchern (1939-1958)*, Frankfurt am Main 2018.

14 Löcht sammenfatter og gennemgår denne praksis under kapiteloverskriften „Das Unästhetische des Schreckens" (s. 214-46), som alluderer til Karl Heinz Bohrers indflydelsesrige studie *Die Ästhetik des Schreckens. Die pessimistische Romantik und Ernst Jüngers Frühwerk*, München/Wien 1978.

15 Löcht, anf. værk, s. 240f.

16 „Auch wurden wieder die Giftgastunnels erwähnt, in die mit Juden besetzte Züge einfahren. Das sind Gerüchte, und ich notiere sie als solche; doch si-

imidlertid ikke at rokke ved det gennemgående billede i dagbøgerne af, at Jünger er så rystet over det, han erfarer om deportationerne og udryddelsen af jøderne, at det bogstavelig talt får ham til at tvivle på sit livsgrundlag. De omtalte myrderier – rygter eller ej – efterfølges således af en refleksion, hvis rækkevidde og betydning ikke er til at tage fejl af: „Jeg gribes da af væmmelse ved uniformer, distinktioner, dekorationer, våben, hvis glans jeg har holdt så meget af".[17]

Vi vender tilbage til temanummeret. De to efterfølgende artikler af filosofferne Reinhard Mehring og Peter Trawny belyser emnet ved at inddrage Jüngers sædvanlige *partners in crime*, juristen og statsretsteoretikeren Carl Schmitt og filosoffen Martin Heidegger. I denne konstellation fremstår Jünger nærmest uskyldsren. Både Heidegger og Schmitt gjorde som bekendt lynkarriere i Det Tredje Rige som henholdsvis rektor og preussisk statsråd, og selv om de hurtigt faldt i unåde (Heidegger i 1934, Schmitt i 1936), forblev de medlemmer af partiet. Jünger havde derimod allerede i 1930 trukket sig fra al politisk virksomhed, han blev aldrig medlem af nazipartiet, og han benyttede sig ikke af de mange fristende tilbud fra de nye magthavere. Også i henseende til „jødespørgsmålet" er forskellene mellem Jünger og de to karrierister betydelige. Mehring formulerer det på følgende vis: I Jüngers litterære værk er det jødiske tema fraværende, i den politiske journalistik kan han ganske vist ikke „fuldkommen undvige 'jødespørgsmålet', da det spiller en central rolle som afgrænsningsstereotyp i den nationalistiske diskurs. Hvor Jünger påtvinges dette tema, marginaliserer han det imidlertid og substituerer det med sin antiliberalisme".[18] I modsætning hertil er antisemitismen hos Schmitt tæt forbundet med hans politiske teologi, hævder Mehring, som derimod ikke mener, at Heideggers filosofi er kontamineret af antisemitisme: „Man kan rekonstruere Jüngers og Heideggers værker uden at tale om jødedom og antisemitisme; ved Schmitt er det ikke muligt".[19] I lyset af offentlig-

cher finden Ausmordungen im größten Umfang statt" (E. Jünger: *Strahlungen I*, Stuttgart 1980, s. 473).

17 „Ein Ekel ergreift mich dann vor den Uniformen, den Schulterstücken, den Orden, den Waffen, deren Glanz ich so geliebt habe" (smst.).

18 „[Als Publizist] kann er der 'Judenfrage' allerdings nicht gänzlich ausweichen, da sie im nationalistischen Diskurs als Abgrenzungsstereotyp eine zentrale Rolle spielt. Wo Jünger dieses Thema aufgedrängt wird, marginalisiert er es allerdings und substituiert es durch seinen Antiliberalismus" (R. Mehring: „Der Konkrete Feind und der Übermensch. Judentum und Antisemitismus bei Schmitt, Jünger und Heidegger", s. 31f.).

19 „Man kann die Werke von Jünger und Heidegger rekonstruieren, ohne von Judentum und Antisemitismus zu sprechen; bei Schmitt ist das nicht möglich" (smst., s. 35).

gørelsen af Heideggers „tænkedagbøger" – de såkaldte *Schwarze Hefte*, som filosoffen selv anså som sit filosofiske testamente – er det en mildt sagt overraskende konklusion, og den modsiges da også indirekte af Trawny, hvis hovedfokus er Jüngers og Heideggers syn på Shoah. Trawny, der som hovedudgiver af Heideggers *Schwarze Hefte* må formodes at vide mere om emnet end de fleste, er af den opfattelse, at Heideggers antisemitiske ytringer – som vel at mærke stammer fra perioden efter 1938 og lader sig følge helt frem til 1948 – er så tæt forbundet med hans filosofi, at det retfærdiggør betegnelsen „værenshistorisk antisemitisme".[20]

Mens de tre første bidrag er revurderinger af allerede kendt materiale, består det fjerde af en arkivbaseret rekonstruktion af Jüngers forhold til Sophie Ravoux ved germanisten og filologen Detlev Schöttker. Jüngers omfattende korrespondance befinder sig sammen hans håndskrevne manuskripter og dagbøger i Litteraturarkivet i Marbach og er en enestående og langtfra udtømt kildesamling, bestående af omkring 90.000 breve til Jünger samt afskrifter eller kopier af omkring 40.000 af hans egne breve, fra 1945 tilmed alfabetisk ordnet og med en ligeledes alfabetisk fortegnelse over de ca. 5.000 personer, han igennem tiden har brevvekslet med.[21]

Når Ravoux er interessant i vores sammenhæng, skyldes det, at hun oprindelig hed Koch, var født ind i en jødisk familie i Magdeburg og efter Hitlers magtovertagelse emigrerede til Frankrig og giftede sig med Paul Ravoux. Jünger mødte hende i 1941 i Paris, hvor han gjorde tjeneste som officer ved den øverstbefalendes stab, og så hende næsten dagligt frem til august 1944, da Paris blev befriet. Læseren af dagbøgerne fra perioden vil lede forgæves efter hendes navn, for Jünger har af hensyn til de involverede parter sløret hendes identitet ved at benytte en række dæknavne. På baggrund af korrespondancen kan Schöttker imidlertid dokumentere, at der bag denne private affære skjuler sig en langt mere interessant historie. Paul Ravoux, der kend-

20 „seinsgeschichtliche[r] Antisemitismus" (P. Trawny: „Der Einzelne und das Verbrechen. Jünger, Heidegger und die Shoah", s. 45). Se hertil også af samme forfatter: *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschwörung*, Frankfurt am Main 2015.

21 D. Schöttker: „Ernst Jünger, Sophie Ravoux und Joseph Breitenbach. Zum deutsch-jüdischen Widerstand in Paris (1941-1944)", s. 52. Om Jüngers (uudgivne) brevvekslinger, se også samme forfatter: „Postalische Jagden. Ernst Jüngers Präsenz in der deutschen Literatur und Publizistik nach 1945", S. Schlak m.fl. (red.): *Ernst Jünger. Arbeiter am Abgrund*, Marbach 2010, s. 220-47; „Korrespondenz und Nachleben. Ernst Jüngers Briefarchiv", F. Schmieder m.fl. (red.): *Ränder des Archivs. Kulturwissenschaftliche Perspektiven auf das Entstehen und Vergehen von Archiven*, Berlin 2016, s. 111-133.

te og værdsatte Jünger som forfatter, tilhørte nemlig *la Résistance*, og Schöttker sandsynliggør, at Jünger via ægteparret Ravoux samarbejdede med den franske modstand. At det skulle være tilfældet, er ikke en ny formodning. I anledning af Jüngers 80-års fødselsdag i 1975 skrev den schweiziske forfatter Alfred Andersch med henvisning til forfatteren Joseph Breitbach, der var ven af ægteparret Ravoux og ligeledes tilhørte *Résistance*, at Jünger „havde reddet hans og mange franske jøders liv, idet han havde informeret dem rettidigt om datoerne i den tyske forvaltnings antisemitiske operationskalender".[22] Men det er først nu, at formodningen kan underbygges med andre kilder, og Schöttker kaster dermed nyt lys over en omstridt periode i Jüngers biografi, som hidtil har henligget i halvmørke. Som et selvstændigt appendiks til dette fortjenstfulde arbejde bringer temanummeret i sektionen „Aus dem Archiv" en række tekster med relevans for spørgsmålet, herunder en brevveksling mellem Jünger og omtalte Breitbach fra 1951, kommenteret af Schöttker m.fl.

Det sidste bidrag, om den østrigske journalist André Müllers (1946-2011) interviews og samtaler med Ernst Jünger i årene 1989-96, kan synes perifert i forhold til temaet, men er af flere grunde både interessant og relevant. For det første stillede Jünger kun yderst sjældent op til interviews,[23] ligesom han var notorisk kendt for ikke at ville kommentere sit eget værk. „Den, der kommenterer sig selv, går under sit niveau",[24] lyder en ofte citeret Jünger-aforisme fra 1934, og den maksime forblev han stort set trofast mod livet igennem. For det andet var André Müller en kontroversiel og stridbar herre, hvis lange interviews med forfattere og kulturpersonligheder ofte udløste skandale. For det tredje lagde Müller ifølge bidragets forfatter – den engelske germanist Christophe Fricker, som også har udgivet samtalerne i bogform[25] – ikke skjul på, at han ville „provokere" Jünger med ømtålelige spørgsmål om bl.a. Shoah, antisemitisme m.m. Normalt ville blot én af disse grunde have været rigeligt til at få Jünger til at afvise at stille op til in-

22 „[So teilt Joseph Breitbach *en passant* mit], daß Jünger ihm und vielen französischen Juden das Leben gerettet hat, indem er sie rechtzeitig über die Daten im antisemitischen Terminkalender der deutschen Verwaltung instruierte" (Alfred Andersch: „Achtzig und Jünger. Ein politischer Diskurs", *Merkur*, 322 [1975], s. 246).

23 Jünger gav i alt 105 dokumenterede interviews i løbet af sit lange liv, hvoraf 43 er samlet i *Ernst Jünger. Gespräche im Weltstaat. Interviews und Dialoge 1929-1997*, udg. af R. Barbey & Th. Petraschka, Stuttgart 2019.

24 „Wer sich selbst kommentiert, geht unter sein Niveau" (E. Jünger: „Epigrammatischer Anhang", *Blätter und Steine* [1934], Hamburg 1942, s. 228).

25 *Ernst Jünger – André Müller. Gespräche über Schmerz, Tod und Verzweiflung*, udg. af C. Fricker, Wien 2015.

terview, men ikke alene stillede han op, han indvilgede også i at fortsætte samtalerne, efter at det aftalte interview til *Die Zeit* var lavet.

Desværre giver Fricker ikke noget klart svar på, hvordan det lykkedes Müller at få Jünger i tale, men en forklaring kunne være, at Müller både var en engageret Jünger-læser – til første interview medbragte han omkring 100 siders tæt maskinskrevne sider med spørgsmål, excerpter og kommentarer – og også hurtigt viste sig at være en loyal samtalepartner. Da Jünger i 1991 af *Der Spiegel*-udgiveren Rudolf Augstein blev beskyldt for at have krævet de tyske jøder udryddet, rykkede Müller ham således til undsætning og påpegede i et læserbrev perfiditeten i at fremsætte grundløse beskyldninger om antisemitisme i Tyskland.

Trods Jüngers godhed for Müller er det dog småt med nyhedsværdien i disse samtaler, der først og fremmest dokumenterer Jüngers evne til at glide af. Da Müller konfronterer ham med føromtalte *Über Nationalismus und Judenfrage*, lyder svaret, at han ikke længere husker indholdet i detaljer, men blot kan sige, at det drejede sig om en „pragmatisk stillingtagen", ikke om en „normativ-ideologisk", og at det „ville have været bedre for 'jøderne' at forlade Tyskland".[26] Endelig dokumenterer samtalerne ifølge Fricker indirekte, hvor lidt Jüngers syn på disse spørgsmål har ændret sig i tidens løb. Adspurgt om sin rolle i den offentlige diskussion om jøder og jødedom svarer han, at han kan lide at tale med mennesker, der tænker anderledes end ham selv, og at han derfor „sætter pris på at diskutere med 'intellektuelle jøder'" som for eksempel føromtalte Valeriu Marcu.[27] Det ligner unægtelig en tilståelsessag. Marcu tænker, som han gør, fordi han er jøde. Jünger er tilsyneladende fortsat af den opfattelse, at det kulturelle eller etniske tilhørsforhold determinerer individets tænkning, akkurat som han var det en menneskealder tidligere.

Jünger, den indre emigrations helt?

Den anden udgivelse, der skal omtales her, er en brevveksling mellem Jünger og den jødiske historiker og Auschwitz-overlever Joseph Wulf (1912-1974), hvoraf et lille uddrag meget passende indgår i ar-

26 „[Bei allen drei Treffen sagt Jünger,] er habe den Inhalt des Aufsatzes weitgehend vergessen und wisse nur noch, dass es sich um eine pragmatische Einlassung gehandelt habe, nicht um eine normativ-ideologische […]; für 'die Juden' wäre es besser gewesen, Deutschland zu verlassen" (C. Fricker: „Freiheit in der Shoah, Sinn der Shoah? André Müllers kontroverse Fragen an Ernst Jünger", s. 74).

27 „Da er sich gern mit Menschen unterhalte, die anders dächten als er, genieße er den Austausch mit 'intellektuellen Juden'" (smst., s. 75f.).

kivsektionen af det netop omtalte temanummer.[28] Det er endnu en gang Detlev Schöttker, der står bag, denne gang i samarbejde med Anja Keith. Korrespondancen består i alt af ca. 150 breve, der stammer fra henholdsvis Litteraturarkivet i Marbach og Zentralarchiv zur Erforschung der Geschichte der Juden in Deutschland i Heidelberg.

Da Wulfs arbejde er så godt som glemt, må en kort præsentation være på sin plads.[29] Wulf stammede fra en velhavende jødisk købmandsfamilie i Chemnitz, der i 1917 flyttede til Krakow, hvor Wulf gik i skole, studerede judaistik og agronomi og stiftede familie. I 1941 sluttede han sig til den jødiske undergrundsbevægelse i Krakows ghetto, blev i marts 1943 pågrebet af Gestapo og sendt til Auschwitz. I januar 1945, under en af de såkaldte dødsmarcher, lykkedes det ham at flygte. Hans kone og søn overlevede krigen skjult hos en polsk bonde, resten af familien omkom i koncentrationslejre. Blot en måned efter sin flugt dannede Wulf sammen med en gruppe andre holocaust-overlevere Den Centrale Jødiske Historiske Kommission i Polen med det formål at dokumentere nazismens forbrydelser. I 1947 bosatte han sig i Paris, hvor han var med til at stifte et tilsvarende fransk dokumentationscenter, Centre pour l'Histoire des Juifs Polonais, inden han i 1955 flyttede til Berlin. Herfra fortsatte han sit arbejde og udgav bl.a. en lang række bøger, herunder en kildesamling i fire bind (1955-61, de tre første bind i samarbejde med den fransk-jødiske historiker Léon Poliakov) indeholdende centrale dokumenter om bl.a. likvideringen af 500.000 jøder i ghettoen i Warszawa, biografier om Wallenberg (1958), Himmler (1960), Bormann (1962), en bog om Nürnberglovene (1960), en om ghettoen i Lodz (1962) samt endnu en firebinds kildesamling om kulturlivet i Det Tredje Rige. Hovedparten af de kilder, Wulf fremlagde i disse mange udgivelser, havde han selv gravet frem i arkiver rundt omkring i Europa.

Man behøver ikke at være meget velbevandret i den tyske faghistories beskæftigelse med Det Tredje Rige i de første årtier efter 2. Verdenskrig eller etableringen af holocaust som forskningsfelt for at forstå, at det i enhver henseende er en bemærkelsesværdig præstation.[30] Årtier før de europæiske jøders skæbne under nazismen blev et område, samtidshistorien beskæftigede sig med, ja, flere år før Raul Hil-

28 *Ernst Jünger – Joseph Wulf. Der Briefwechsel 1962-1974*, udg. af Anja Keith & Detlev Schöttker, Frankfurt am Main 2019.

29 Det følgende biografiske rids står i gæld til Nicolas Berg: *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker. Erforschung und Erinnerung*, Göttingen 2003, s. 321-73. Se også Klaus Kempter: *Joseph Wulf. Ein Historikerschicksal in Deutschland*, Göttingen 2013.

30 Jf. senest også H.-C. Jasch m.fl. (red.): *Verfolgen und Aufklären. Die erste Generation der Holocaustforschung*, Berlin 2019.

bergs *The Destruction of the European Jews* (1961), der normalt regnes som pionerværket inden for holocaustforskningen, dokumenterede Wulf (og Poliakov) i værk efter værk nazismens forbrydelser – og det tilmed på en måde, som et nyere standardværk om holocaust og den (vest)tyske historievidenskab karakteriserer som troværdig, objektiv, saglig, differentieret, detaljeret og med udpræget sans for den store sammenhæng.[31] Det skudsmål ville utvivlsomt have glædet Wulf, som netop havde valgt den rene dokumentarisme i form af sparsomt kommenterede, tematisk komponerede kildesamlinger for at sikre sig mod at blive afvist med henvisning til manglende objektivitet. „Jeg siger jo knap nok noget, men lader hele tiden dokumenterne tale for sig selv", som han skriver til Jünger i marts 1963.[32]

Wulf fik imidlertid ikke megen tak eller anerkendelse for sit arbejde hverken i den bredere offentlighed eller i de relevante faghistoriske miljøer. Ved Institut für Zeitgeschichte i München reagerede Martin Broszat „regelret allergisk" på udgivelserne, som ikke var tilstrækkelig afbalancerede og objektive til at kunne gælde som videnskabelige og ifølge Broszat vidnede om, at „man ikke kunne overlade fremstillingen af jødeudryddelsen til holocaust-overlevere".[33] Desuden var man ved instituttet beskæmmet over, at Wulf og Poliakov ikke overholdt den uskrevne regel om ikke at omtale nulevende personer ved navns nævnelse. Det var et spørgsmål om „takt" og „diskretion" og kunne „misbruges" i offentligheden, mente samtidshistorikerne, der i dette tabubrud blot så sig yderligere bekræftet i, at Wulf og hans medforfatter var drevet af ressentiment.[34]

Det er altså denne mand, Jünger korresponderede med fra 1962 til 1974, hvor Wulf begik selvmord ved at springe ud ad vinduet fra sin fjerdesalslejlighed i Berlin. Et mere umage par skal man lede længe efter, og alligevel udviklede korrespondancen sig med årene til en form for venskab, der foruden brevene omfattede lejlighedsvise telefonsamtaler, flere besøg i henholdsvis Berlin og Wilflingen og i et vist omfang også involverede deres hustruer.

Anledningen var en henvendelse fra Wulf, der på dette tidspunkt arbejdede på sin kildesamling om kulturlivet under nazismen og i den forbindelse var faldet over et brev af 14. juni 1934 til partiorganet *Völ-*

31 Berg, anf. værk, s. 338f.

32 „Ich sage ja kaum etwas, sondern lasse stets die Dokumente für sich sprechen" (anf. værk, s. 21).

33 „regelrecht allergisch", „daß eine gerechte Darstellung der Judenvernichtung nicht jüdischen Überlebenden überlassen werden konnte" (Berg, anf. værk, s. 343f.).

34 „Takt", „Diskretion", „Misbrauch" (smst., s. 360f.).

kischer Beobachter, hvori Jünger besværede sig over, at avisen uretmæssigt havde bragt en litterær tekst af ham, eftersom det kunne give læserne indtryk af, at han var medarbejder ved avisen, hvilket „på ingen måde er tilfældet".[35] Brevet munder ud i en umisforståelig afvisning af enhver forbindelse til de nye magthavere: „Min bestræbelse er ikke at blive nævnt i pressen så tit som muligt, men derimod at der ikke opstår det mindste spor af uklarhed om karakteren af min politiske substans".[36] Wulf beder Jünger om lov til at optrykke brevet i bogen, hvilket han får, men det viser sig hurtigt, at Wulfs interesse i den kontroversielle forfatter og krigsveteran er langt mere omfattende, end det første brev lader ane, ja, at han ligefrem har tiltænkt ham en ganske særlig plads i kildesamlingen: „De er nemlig så at sige helten i min indledning til bogen 'Literatur und Dichtung im Dritten Reich', dvs. jeg analyserer og forklarer Deres adfærd i Det Tredje Rige som indbegrebet af en forfatters indre emigration i den totalitære stat".[37] For Wulf er Jünger mønstereksemplet på en intellektuel, der havde mod nok til at sige fra over for de nye magthavere. Hvor de fleste valgte at samarbejde eller stak halen mellem benene, bøjede Jünger sig aldrig for nazisterne – og slap ovenikøbet fra det med livet i behold.

Var Wulf da ikke bekendt med sin helts meritter og politiske virke i mellemkrigstiden? Det var han, men det ændrede intet i hans beundring for ham. Tværtimod bekræftede det ham i, at „skillelinjen dengang ikke lå mellem højre og venstre, ikke var et spørgsmål om radikal eller konservativ, men alene om karakter og menneskelig holdning", som det hedder i den omtalte *hommage* til Jünger i indledningen til *Literatur und Dichtung im Dritten Reich*.[38] Som „*völkisch* profileret talsmand for og udlægger af 'frontgenerationen'", som forfatter til en „antisemitisk artikel" – den ovenfor omtalte *Über Nationalismus und Judenfrage* – og bogen *Der Arbeiter* fra 1932, der „retfærdiggjorde, ja, krævede afskaffelsen af parlamentarismen, kneblingen af pressen", som tidlig beundrer af Hitler, til hvem han 9. januar 1926 sendte sin bog

35 „dies ist keineswegs der Fall" (her citeret efter Wulf: *Literatur und Dichtung im Dritten Reich. Eine Dokumentation*, Gütersloh 1963, s. 11).

36 „Mein Bestreben läuft nicht darauf hinaus, in der Presse möglichst oft genannt zu werden, sondern darauf, daß über die Art meiner politischen Substanz auch nicht die Spur einer Unklarheit entsteht" (smst.).

37 „Sie sind nämlich sozusagen der Held meiner Einleitung zum Buch 'Literatur und Dichtung im Dritten Reich', d.h. ich analysiere und erkläre Ihr Verhalten im Dritten Reich als Inbegriff der inneren Emigration eines Schriftstellers im totalitären Staat" (anf. værk, s. 11).

38 „Der Scheideweg lag damals nicht zwischen rechts und links, war keine Frage von radikal oder konservativ, sondern lediglich eine Frage des Charakters und der menschlichen Haltung" (Wulf, anf. værk, s. 10).

Feuer und Blut med tilegnelsen „Til den nationale fører Adolf Hitler!" – kort sagt, med hele sin tvivlsomme fortid på den yderste revolutionære højrefløj var Jünger selvskrevet til at indtage en fremtrædende plads i Det Tredje Rige.[39] Magtens og ærens insignier lå for hans fødder, han behøvede blot at bøje sig for at samle dem op. Men han besindede sig, afviste at gøre politisk karriere, afviste at indtræde i det nyindstiftede Deutsche Akademie der Dichtung – i et brev af 16. november 1933, som den utrættelige Wulf opstøvede i Preußische Akademie der Künstes arkiver[40] – og trådte samtidig ud af veteranforeningen for det regiment, han havde tilhørt under 1. Verdenskrig, i protest mod, at man ekskluderede foreningens jødiske medlemmer. „Fra denne tid udviklede hans digteriske og menneskelige indstilling til Det Tredje Rige sig sådan, at den til sidst førte ham til den yderste grad af indre emigration".[41]

Lige så stor Wulfs beundring er for Jünger og dennes „menneskelige indstilling", lige så kritisk er han til gengæld over for en lang række personer, der enten har stået eller fortsat står Jünger nær. Som regel glider Jünger af på Wulfs kritiske bemærkninger om kolleger, venner og bekendte, men en gang imellem afgiver han også dissens – uden at det dog får Wulf til at indstille skydningen. Da Jünger efter at have læst indledningen til *Literatur und Dichtung im Dritten Reich* erklærer sig uenig i Wulfs vurdering af Gottfried Benn, der her beskrives som en skruppelløs karrierist, er Wulfs svar således ironiserende, ja, nærmest hvast: „På Deres sidste kort skriver De: 'De er efter min mening for hård i Deres vurdering af Benn.' Hvorfor dog det? Fordi den store digter i 1933, efter den såkaldte 'nationale revolution', pludselig begyndte at skrive som en nazistisk partifunktionær? […] Jeg vil højst sandsynligt aldrig helt komme til at forstå året 1933. Pludselig fungerede og handlede mennesker af evig ånd som idioter".[42]

39 „'völkisch' profilierter Sprecher und Erläuterer der 'Frontgeneration'", „im 1932 erschienenen 'Arbeiter' rechtfertigte, ja forderte er die Abschaffung des Parlamentarismus, die Knebelung der Presse", „schickte ihm am 9. Januar 1926 sein Buch 'Feuer und Blut' mit der Widmung 'Dem nationalen Führer Adolf Hitler!'" (smst.)

40 Optrykt i Wulf, anf. værk, s. 35.

41 „Von dieser Zeit an entwickelte sich seine schriftstellerische und menschliche Einstellung zum Dritten Reich so, daß sie ihn schließlich in die äußerste innere Emigration führte" (smst., s. 10).

42 „Auf Ihrer letzten Karte schreiben Sie: 'Benn kommt meiner Ansicht nach zu schlecht in Ihrer Beurteilung weg'. Warum denn? Weil der große Dichter nach der sogenannten 'Nationalen Revolution' plötzlich 1933 anfing, wie ein NS-Funktionär zu schreiben? […] Höchstwahrscheinlich werde ich das Jahr 1933 niemals richtig verstehen. Plötzlich funktionierten und handelten Men-

I et enkelt tilfælde er det Jünger selv, der udbeder sig oplysninger om en bekendt. Det drejer sig om Werner Best, som Jünger havde kendt siden begyndelsen af 1920'erne og også stået på fortrolig fod med i Paris, hvor Best fungerede som chef for den civile tyske forvaltning, indtil han i november 1942 blev rigsbefuldmægtiget i Danmark. Som Löcht dokumenterer i føromtalte undersøgelse af krigsdagbøgernes tilblivelseshistorie, havde Jünger imidlertid bortredigeret alle henvisninger til Best fra de udgivne dagbøger, så noget tyder på, at han ikke ønskede at blive associeret med den tidligere kamp- og åndsfælle, der som Himmlers tidligere fortrolige havde været en af hovedkræfterne i opbygningen af SS.[43] Alligevel synes han at være blevet ubehageligt overrasket, da Wulf nu meddelte ham, at Best, inden han faldt i unåde hos Himmler og Heydrich, havde været sidstnævntes stedfortræder og i denne funktion var direkte ansvarlig for „mordet på tusindvis af jøder og polakker" i „Aktion Tannenberg":[44] „Oplysningerne om Werner Best har bedrøvet mig".[45]

Hvor langt Wulf går i sin kritik af personer og institutioner, Jünger er forbundet med, bliver særlig tydeligt i en serie af breve om Reichswehr/Wehrmacht, der strækker sig fra juni til august 1966. Anledningen er en tv-serie om Wehrmachts historie, Wulf skriver manuskript til, og som foranlediger ham til en bemærkning om Wehrmachts „moralske svigt".[46] At det er et ømtåleligt emne for en tidligere officer i både Reichswehr og Wehrmacht, synes ikke at have strejfet Wulf, i hvert fald får det ham ikke til at dæmpe retorikken. Jünger svarer i første omgang henholdende, gør Wulf opmærksom på en fransk udgivelse om tysk militærhistorie ved Benoist-Méchin, bekræfter sin interesse i emnet, „for så vidt som behandlingen ikke begrænser sig til at indsamle belastende materiale",[47] og tilføjer så et par linjer om den strikte adskillelse af hær og politik i Weimarrepublikken og generalstabens stilling efter Hitlers magtovertagelse. Wulf erklærer sig i sit næste brev „oprigtig forundret" over Jüngers synspunkter og tager ham derefter regelret i skole.[48] Benoist-Méchins bøger kender han i forvejen, men de er ulæselige, for selv om han forsøger at være objektiv, „kan han

schen von ewigem Geist wie Idioten" (anf. værk, s. 63f.).

43 Löcht, anf. værk, s. 287ff.

44 In dieser Eigenschaft ist er direkt für die Ermordung von Tausenden Juden und Polen […] verantwortlich" (anf. værk, s. 96).

45 „Die Nachrichten über Werner Best haben mich betrübt" (smst., s. 97).

46 „sittliche[s] Versagen der Wehrmacht" (smst., s. 65).

47 „falls seine Behandlung sich nicht auf die Zusammentragung belastenden Materials beschränkt" (smst., s. 67).

48 „richtig erstaunt" (smst., s. 68).

ikke lave om på sit fascistoide sindelag".[49] Jüngers bemærkninger om Weimarrepublikken er decideret forkerte, hans syn på generalstabens stilling til Hitler ligeså. Punkt for punkt gendriver han Jüngers påstande og vurderinger, og det mest forbløffende er, at den kritiserede finder sig i det. Et par gange fornemmer man ganske vist, at hans tålmodighed er ved at slippe op. Den 17. juli hedder det således lakonisk: „På mit bord ligger også Deres brev af 24. juni med bemærkningerne om generalitetet. Dér har jeg ganske andre holdninger. Jeg er rigtignok af den gammeldags opfattelse, at en general skal vinde krigen og ikke beskæftige sig med kombinationer af høj- og landsforræderi, sådan som det i dag er blevet almindeligt at mene i Tyskland".[50] En måneds tid senere, efter endnu en længere svada fra Wulf, hvori denne – mere end 30 år før Hamburger Institut für Sozialforschung med de to Wehrmacht-udstillinger i midten og slutningen af 1990'erne gjorde op med myten om den pletfri tyske hær og dokumenterede Wehrmachts forbrydelser på Østfronten[51] – fremlægger uigendrivelige beviser på det tætte samarbejde mellem Wehrmacht og SS allerede fra og med overfaldet på Polen, undlader Jünger helt at tage stilling og tyr i stedet til den strategi, som Wulf normalt blev mødt med af sine kritikere, nemlig motivforskning: „Jeg har jo kun erfaret godt om Dem og ved desuden, at De ikke har nogen grund til at se velvilligt på land og folk her".[52] Endnu en gang må Wulf altså høre for, at han er drevet af ressentiment, og selv om Jünger skynder sig at understrege, at det ligger ham fjernt at ville reducere Wulf til „polemiker", og at han først og fremmest er optaget af, at hans „position forbliver holdbar", når han „engang ikke mere har grønt lys",[53] må Wulf uundgåeligt have følt det som en diskvalificering, tilmed fra en person, hvis „karakter og menneskelige holdning" han satte højt. At Jüngers bemærkning har

49 „Er bemüht sich, objektiv zu sein, kann aber nicht aus seiner faschistoiden Haut heraus" (smst., s. 68).

50 „Auf meinem Tisch liegt auch Ihr Brief vom 24. Juni mit den Anmerkungen über die Generalität. Da habe ich ganz andere Wertungen. Ich bin freilich noch der altertümlichen Ansicht, daß ein General den Krieg zu gewinnen, nicht aber sich mit Kombinationen von Hoch- und Landesverrat zu beschäftigen hat, wie es heute zu den in Deutschland gängigen Meinungen gehört" (smst., s. 70).

51 Se hertil Wolfram Wette: *Die Wehrmacht. Feindbilder, Vernichtungskrieg, Legenden*, Frankfurt am Main 2005, s. 245-93.

52 „Ich habe ja von Ihnen nur Gutes erfahren und weiß außerdem, daß Sie keinen Grund haben, hier Land und Leute wohlwollend anzusehen" (anf. værk, s. 73).

53 „Mir liegt im Gegenteil daran, daß Ihre Position haltbar bleibt, wenn Sie einmal nicht mehr grünes Licht haben" (smst.).

krænket ham, skinner da også igennem i hans svar: „Mod denne opfattelse må jeg hele tiden kæmpe. For: mine historiske dokumentationer og analyser har intet, virkelig intet som helst med mit [ophold i] Auschwitz eller min myrdede familie at gøre. Jeg har allerede én gang skrevet til Dem, at jeg gør alt muligt for at være objektiv, men at jeg ikke er neutral over for problemerne i vores tragiske tidsalder".[54]

Mens faghistorikerne ved Institut für Zeitgeschichte kategorisk afviste at beskæftige sig med Wulf, bifaldt Jünger imidlertid hans arbejde, opmuntrede ham til at fortsætte og kom også med forslag til yderligere udgivelser: „I Deres samling mangler der et bind om retsvæsenet. Forskydningerne inden for retsplejen er de fundamentale, og en nedfældet dom er dokumentet par excellence".[55] Som udgiverne skriver i efterskriften, var det utvivlsomt Wulfs store ønske, at Jünger skulle tale hans sag i offentligheden, på samme måde som han selv havde gjort det for Jünger i sin indledning til *Literatur und Dichtung im Dritten Reich*. Bortset fra en enkelt henvisning til den „utrættelige Joseph Wulf" i en tekst om Gottfried Benn i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*,[56] der senere blev indlemmet i *Annäherungen. Drogen und Rausch* (1970), fik Wulf ikke dette ønske opfyldt. Hvor stor forståelse og sympati Jünger end havde for Wulfs projekt, forekom det ham ikke foreneligt med hans egen forfattervirksomhed eller offentlige persona at engagere sig i Wulfs arbejde – om det så var i form af et tv-interview med Günter Gaus, som Wulf så at sige allerede havde arrangeret på Jüngers vegne, eller ved at skrive forord til en af hans bøger. Symptomatisk for Jüngers afvisning af disse stadige forsøg på at få ham ud af busken er et brev af 8. februar 1965, hvori han endnu en gang forsøger at forklare den uforstående Wulf, hvorfor han ikke selv vil bruge sin tid på Hitler: „Jeg har indtrykket af at anvende min tid mere frugtbart ved at beskæftige mig med fremtidige ting, som eksempelvis verdensstaten. Imidlertid anser jeg absolut ikke dokumentationen for overflødig, for vi behøver et så vidt muligt fuldstændigt billede af det, som under ingen omstændigheder må gentage sig".[57] Wulf forstod nok al-

54 „Gegen diese Meinung muss ich immer wieder kämpfen. Denn: meine historischen Dokumentationen und Analysen haben nichts, aber auch gar nichts mit meinem Auschwitz oder meiner ermordeten Familie zu tun. Ich schrieb Ihnen schon einmal, dass ich alles Mögliche tue, um objektiv zu sein, dass ich aber nicht neutral bin gegenüber den Problemen unserer tragischen Zeit" (smst., s. 73f.).

55 „In Ihrer Sammlung fehlt noch der Band über die Justiz. Die Verschiebungen innerhalb der Rechtslage sind die fundamentalen, und ein geschriebenes Urteil ist die Akte par excellence" (smst., s. 28).

56 „unermüdliche[r] Joseph Wulf" (smst., s. 161).

57 „Ich habe den Eindruck, meine Zeit fruchtbarer anzuwenden, wenn ich

drig helt denne reservation hos Jünger, men lærte med tiden at acceptere den, ligesom han affandt sig med, at Jünger langtfra altid var enig i hans vurderinger og ræsonnementer. Som Jünger opsummerede det i sit sidste brev til Wulf, kunne de „differere" i synspunkter, men var til gengæld enige „i det humane – det er meget bedre, end hvis vi havde haft samme overbevisning, men menneskeligt set ingen tillid havde til hinanden".[58]

Afsluttende bemærkninger

Hvilke konklusioner tillader disse nye materialer os at drage, og gør de os klogere på det spørgsmål, der blev rejst i begyndelsen af denne artikel? Til en begyndelse kan det i hvert fald konstateres, at den, der måtte lede efter beviser på eksistensen af en notorisk antisemitisme hos Jünger, vil blive skuffet. Mens det er hævet over enhver tvivl, at Jünger fra begyndelsen af 1920'erne og frem til ca. 1930 politisk var at finde på den yderste radikale højrefløj og i en periode i midten af 20'erne endog sympatiserede kortvarigt med Hitler, er der fortsat intet belæg for at hævde, at antisemitismen var et konstituerende element i hans verdensanskuelse eller politiske overbevisning, sådan som det var tilfældet hos beslægtede og jævnaldrende tænkere som Martin Heidegger og Carl Schmitt. Af de i alt ca. 150 lejlighedstekster af politisk karakter, han skrev op igennem 1920'erne, omhandlede kun én tekst „jødespørgsmålet", og den blev skrevet på opfordring af *Süddeutsche Monatshefte* til et temanummer om netop „jødespørgsmålet". Det gør den ikke mindre antisemitisk, men det viser, at det ikke var et emne, der optog ham, eller som indgik i hans politiske program. Som Reinhard Mehring foreslår, kan teksten læses som et svar på et spørgsmål, han som ordfører for den nye revolutionære nationalisme ikke helt kunne undgå at tage stilling til. Denne læsning stemmer fint overens med, at teksten til trods for sin stereotypiserende modstilling af „tyskeren" og „jøden" eksplicit afviser samtidens pseudovidenskabelige racediskurs til fordel for en kulturalistisk forståelse af identitet.

Indeholder udgivelserne ikke meget nyt stof om tiden op til Hitlers magtovertagelse, byder de til gengæld på flere interessante opdagelser for tiden efter 1933. Særlig relevant i denne sammenhæng er Detlev Schöttkers bidrag, der sandsynliggør, at Jünger via sin jødiske elsker-

mich mit zukünftigen Dingen, wie etwa dem Weltstaat, beschäftige. Indessen halte ich die Dokumentation durchaus nicht für überflüssig, denn wir bedürfen eines möglichst vollständigen Bildes dessen, das unter keinen Umständen zu wiederholen ist" (smst., s. 49f.).

58 „Wir differieren in der Ansicht, sind aber im Humanen einig – das ist viel besser, als wenn wir bei gleicher Überzeugung menschlich einander mißtrauten" (smst., s. 110).

inde Sophie Ravoux samarbejdede med *la Résistance* og dermed indirekte var med til at redde franske jøder fra deportation. Schöttkers bidrag understøtter således indirekte en af hovedpointerne i Joana van de Löchts bredt anlagte undersøgelse af krigsdagbøgernes tilblivelseshistorie og poetik, nemlig at Jünger fjernede eller omskrev personfølsomme passager inden udgivelsen af dagbøgerne, og at det derfor ikke er muligt at give et retvisende billede af hans aktiviteter under 2. Verdenskrig uden at konsultere andre kilder, herunder brevvekslinger og de håndskrevne og indtil videre uudgivne dagbøger.

Endelig dokumenterer brevvekslingen mellem Joseph Wulf og Jünger sidstnævntes mangeårige forbindelse med en jødisk holocaust-overlever og historiker. Ligesom Jünger var Wulf en outsider, og begge havde vel en vis interesse i at opretholde kontakten. Mens Wulf var henvist til samtale- og alliancepartnere uden for det faghistoriske miljø og derfor håbede at kunne få Jünger til at tale sin sag, er det utvivlsomt kommet Jünger meget belejligt, at en holocaust-overlever, som ikke kunne skydes fordækte motiver i skoene, rensede ham for enhver mistanke om meddelagtighed i nazismens forbrydelser og ovenikøbet betragtede ham som en „helt", fordi han i modsætning til det store flertal af intellektuelle og kunstnere, der var blevet i Tyskland efter 1933, modigt og konsekvent afviste enhver form for samarbejde med nazisterne. Vigtigere i denne sammenhæng er imidlertid, at Jünger, som korrespondancen dokumenterer, til fulde forstod betydningen af Wulfs arbejde og på forskellig vis støttede og opmuntrede ham i det. At det bestemt ikke var en selvfølge i de første årtier efter krigen, bliver hurtigt klart, hvis man kaster et blik på den samtidshistoriske elite ved Institut für Zeitgeschichte, der med udpræget standshovmod affærdigede Wulfs publikationer som uvidenskabelige – og i øvrigt ikke anså jødeudryddelserne for at være et tilstrækkelig vigtigt forskningsområde til at fortjene særskilt opmærksomhed. Selv om Wulf og Jünger ofte var fundamentalt uenige om politiske og historiske forhold, berørte uenigheden aldrig karakteren af Wulfs arbejde.

Samlet peger de aktuelle udgivelser altså temmelig entydigt i retning af en frifindelse. Tilbage står *Über Nationalismus und Judenfrage*, der isoleret set stadig vil kunne lægges ham til last, men bevisbyrden er med de seneste udgivelser blevet en hel del vanskeligere at løfte. Antisemitisme synes ikke at være en relevant målestok at anlægge på denne forfatter. Hvis der er en sammenhæng mellem omtalte tekst og Jüngers verdensanskuelse og forfatterskab, består den nok snarere i, at han – som Fricker påpeger i sit bidrag – til højt op i alderen blev ved med at forstå enkeltindivider ud fra deres angivelige kulturelle, religiøse eller nationale gruppetilhørsforhold. I dag ville man kalde det identitetspolitik.